

## PAPER DETAILS

TITLE: Ibn Cemâa'nin Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî Li-Ehâdîsi'l-Ebvâb Adli Eserinin İncelenmesi

AUTHORS: Sait ÖZÇELİK,Mehmet DİLEK

PAGES: 1352-1364

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3260187>

## İbn Cemâa'nın Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî Li-Ehâdîsi'l-Ebvâb Adlı Eserinin İncelenmesi

*Analysis of Ibn Jamâa's Munâsabât Terâjimi al-Bukhârî Li-Ahâdîsi al-Abwâb*

### Öz

Kur'an'ın yorumu ve hayata aktarılmış şekli olan sünnet -onun sözle ifadesi olan hadisler- İslam'ın ikinci temel kaynağı olması yönüyle Müslümanların her zaman ilgi odağı olmuştur. Bu ilginin oluşmasında, Kur'an'ın Peygamber'e itaati, ittibâyı ve karşı gelmemeyi emretmesi ve Hz. Peygamber'in sözlerini ezberleyerek muhafaza etmeye ve başkalarına aktarmaya ashabını teşvik etmesi önemli rol oynamıştır. Bu nedenle hadislerin rivayeti, tespiti, tedvini ve tasnifi üzerinde önemle durulmuş ve bu çalışmaların sonucunda geniş bir hadis literatürü oluşmuştur. Hicri ikinci asırda başlayıp üçüncü asırda altın çağını yaşayan tasnif döneminde yaşanan siyasi, itikadi ve fihki tartışmalar bu dönemde yazılan hadis kitaplarının teşkilinde önemli bir rol oynamıştır. Buhârî (ö. 194/870)'nin böyle bir dönemde sahih hadisleri toplamak ve yaşanan sıkıntılara çözüm üretmek amacıyla yazdığı kısaca *el-Câmiu's-Sahih* ismiyle bilinen eseri günümüze kadar ümmetin takdir ve kabulünü kazanmıştır. Buhârî'nin hadis ilminde otorite kabul edilmesi ve eserinin itibar kazanmasında hadislerin sıhhati noktasında gösterdiği hassasiyetin yanında ince bir düşünce ve derin anlayışla oluşturduğu bab başlıklarının da önemli bir rolü olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu nedenle eserindeki hadislerin anlaşılmasına yönelik birçok eser kaleme alındığı gibi bab başlıklarındaki fihki görüşlerini tespit etmek ve bab-hadis uyumunu ortaya koymak için de eserler yazılmıştır. Bu çalışmada, İbnü'l-Müneyyir'in (ö. 683/1284) bu alanda yazdığı ve günümüze ulaşan en eski çalışma olan *el-Mütevâri alê terâcimi ebvâbi'l-Buhârî* adlı eseri üzerine İbn Cemâa'nın (ö. 733/1333) yaptığı ihtisar çalışması olan *Münâsebâtü terâcimi'l-Buhârî li-ehâdîsi'l-ebvâb* adlı eserinin incelenmesi ve literatüre katkısının tespiti amaçlanmaktadır. Ayrıca bir ihtisar çalışması olan *Münâsebât*'ın sadece özet niteliğinde olup-olmadığı, müellifin kendi görüş ve tercihlerini eserine yansıtıp yansıtmadığı ve varsa esere yönelik eleştirileri tespit edilmeye çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Hadis, Buhârî, el-Câmiu's-Sahih, Terâcimi'l-Buhârî, İbn Cemâa, Münâsebât

### Abstract

The interpretation of the Qur'an, the Sunnah (which is the form that has been brought to life), and the Hadiths (which are the verbal expressions of the Qur'an) are always the center of attention of Muslims as the second main source of Islam. In the formation of this interest, the Qur'an's order of obedience to the Prophet, adherence and non-opposition to the Prophet, and encouraging his companions to memorize the words of the Prophet and to transfer them to others played an important role. For this reason, the narration, determination, compilation, and classification of the Hadiths were emphasized in the studies of the Hadiths. Consequently, a wide range of Hadith literature was formed. The political, religious, and Fiqh debates during the classification period, which started in the second century of the Hijri (the Islamic calendar) and experienced its golden age in the third century, played an important role in the formation of the Hadith books written in this period. The work of El-Câmiu's-Sahih, performed by Bukhârî (d. 194/259) to collect authentic Hadiths and find solutions for the problems experienced in such a period, gained the appreciation and acceptance of the Ummah until today. It is an undeniable fact that Bukhârî's acceptance of authority in the science of the Hadith and the prestige of his work played an important role in the authenticity of the Hadiths as well as the chapter titles that he put with a fine thought and deep understanding. Accordingly, many works were performed to understand the Hadiths in his work, as well as to determine the Fiqh views in the chapters and to reveal the Bab-Hadith harmony. In this study, the effort of İbn Cemâa (d. 733/1333) on the work of the El-Mütevâri alê Terâcimi Ebvâbi'l-Buhârî, which is the oldest work performed by İbnü'l-Müneyyir (d. 683/1284) in this field, is presented. Explicitly, it is aimed to introduce the work of İbn Cemâa (d. 733/1333) called *Münâsebâtü terâcimi'l-Buhârî li-ehâdîsi'l-ebvâb* and to determine its contribution to the literature. In addition, whether the work of İbn Cemâa (d. 733/1333) is a specialized work or only a summary, whether he reflects his own opinions and preferences on his work and if there are any criticisms of his work, it will be tried to be determined.

**Keywords:** Hadiths, Bukhârî, al-Câmiu's-Sahih, Terâcimi'l-Buhârî, İbn Cemâa, Münâsebât

### Sait ÖZÇELİK

Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Hasan Özdemirci Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi/Teacher, Ministry of Education, Hasan Özdemirci Girls Anatolian Religious High School Antalya/Turkey  
[saitozcelik@hotmail.com.tr](mailto:saitozcelik@hotmail.com.tr)  
<https://orcid.org/0000-0002-0432-9159>  
<https://ror.org/00jga9g46>

### Mehmet DİLEK

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı / Dr Lecturer, Akdeniz University, Faculty of Theology Department of Religious Education, Antalya/Turkey  
[MehmetDilek@akdeniz.edu.tr](mailto:MehmetDilek@akdeniz.edu.tr)  
<https://orcid.org/0000-0003-4900-1744>  
<https://ror.org/04xk0dc21>

Makale Türü-Article Type: Araştırma

Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 12.07.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 12.09.2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30.09.2023

**Atf/Cite as:** Özçelik, S. – Dilek, M. (2023). İbn Cemâa'nın Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî Li-Ehâdîsi'l-Ebvâb adlı eserinin incelenmesi. *Turkish Academic Research Review*, 8 (3), 1352-1364.

**Değerlendirme/Peer-Review:** Ön İnceleme: İç Hakem (Editörler). İçerik İnceleme: İki Dış Hakem/Çift taraflı körleme. Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

**Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks:** Yapıldı-Turnitin/Yes-Turnitin.

**Yayıncı/Published:** Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

**Etik Beyan/Ethical Statement:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Sait Özçelik - Mehmet Dilek

**Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest:** Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

**Finansman/Grant Support:** Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

**Etik Bildirim/Complaints:** [turkisharr@gmail.com](mailto:turkisharr@gmail.com)

**Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License:** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

## Giriş

Buhârî'nin (ö. 256/870) sadece sahih hadisleri toplamak maksadıyla<sup>1</sup> (Koçyiğit, 1998, s. 255; Çakan, 1996, s. 54) kaleme aldığı *el-Câmiu's-sahîh* adlı eseri, ümmetin genel bir kabulüne mazhar olmuş ve rağbet görmüştür. Bunun bir neticesi olarak da üzerine farklı alanlarda pek çok çalışma yapılmıştır. Eserinde koyduğu bab başlıkları, bu alanlardan biri olmuştur. Zaten Buhârî'nin bab başlıklarındaki başarısı sebebiyle hadis edebiyatında “terceme-terâcim” tabiri özellikle *Sahih-i Buhârî* ile özdeşleşen bir kavrama dönüşmüştür (Sezgin, F, 1956, s. 52). *فقه البخاري في تراجمه* – “Buhârî'nin fikhî bab başlıklarındadır.” (İbn Hacer, 2001, s. 16) ifadesiyle meşhur olan, Buhârî'nin fikhî-itikadî görüşlerini yansıttığı bab başlıkları ve bu başlıkların hadislerle uyumu her dönemde ilgi odağı, araştırma ve tartışma konusu olmuştur. Eserinin geneline bakıldığında Buhârî'nin döneminde yaşanan ilmî ve fikrî gelişmeler karşısında ilgisiz kalmadığı görülecektir. Çünkü Buhârî'nin eserini yazarken koyduğu bab başlıklarının yanında kulların fiilleri, halku'l-Kur'an, sıfatlar, namazda ellerin kaldırılması gibi konularda müstakil eserler telif etmesi, dönemin ilmî ve fikrî tartışmalarına bilfiil katıldığına göstergesidir (Özpınar, 2013, s. 372-373).

Buhârî üzerine yapılan şerhlerde bu konu üzerinde hassasiyetle durulmuş olmakla birlikte bazı âlimler tarafından da müstakil eserler kaleme alınmıştır. İbn Cemâa'nın makalemizin esasını teşkil eden çalışmasına geçmeden önce bu alanda yazılan eserler hakkında genel bir bilgi vermek, tarihi süreçteki yerini ve katkısını görmek açısından faydalı olacaktır. Buhârî'nin bab başlıklarıyla ilgili yirmiye yakın çalışma yapılmıştır (Sandıkçı, 1991, s. 134-138; Sancaklı, 2019, 7/2, 21). Bu çalışmaların, Buhârî'nin fikhî görüşlerini tespit etmek ve hadislerin bab başlıklarıyla uyumunu izah etmek gibi iki genel amaçla yapıldığı görülmektedir. Ancak bu eserlerin çoğu günümüze kadar maalesef ulaşmamıştır (Sezgin, 1956, s. 53). Günümüze ulaşanlar ise şunlardır:

1- *Kitâbun alê terâcimi kitâbi Sahihi'l-Buhârî ve meânî mâ eşkele minh*. Müellifi Ebu'l Ahmed b. Râşık el-Endülüsî'dir. (ö. 442/1050)

2- *el-Mütevâri alê Terâcimi Ebvâbi'l-Buhârî*. Eserin müellifi Ebü'l-Abbâs Nâsırüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mansûr el-Cüzâmî el-Cerevî el-İskenderî'dir. (ö. 683/1284) Eser, 1407/ 1987 de Kuveyt'te basılmıştır.

3- *Tercümânî't-terâcim alâ ebvâbi'l-Buhârî*. Müellifi İbn Rüseyd el-Fihri es- Sebti'dir. (ö. 721/1321)

4- *Münâsebâtü terâcimi'l-Buhârî li ehâdisi'l-ebvâb* Müellifi İbn Cemâa diye meşhur Muhammed b. İbrahim b. Sadullah b. Cemâa el-Kinaî el-Mısrî'dir. (ö. 733/1333)

5- *Şerhu terâcimi'l-Buhârî*. Eserin müellifi Ebu Abdilâh Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Abdillâh b. es-Sa'dî el-'Adeni'dir. (ö. 903/1498)

6- *Risâletü şerhi Terâcimi'l-Buhârî*. Eser Şah Veliyyullah diye maruf Ahmed b. Abdirrahim'e (ö. 1176/1762) aittir.

7- *Ta'likâtü alâ evâli'l-Câmi's-Sahîhi'l-Buhârî*. Eserin müellifi Abdülkâdir b. Salihb. Abdirrahman el-Halebî'dir. (ö. 1199/1785)

<sup>1</sup> Özpınar, Buhârî'nin amacının sadece sahih hadisleri toplamak değil aynı zamanda hadisleri dönemin ilmi ve fikri ihtiyaçlarına göre tasnif etmek olduğu kanaatindedir (Özpınar, 2013, s. 357).

8- *Tahrîru alâ evâili 'l-Buhârî*. Eserin müellifi Ahmed b. Muhammed b. Yasin b. Abdülğânî eş-Şafîî'dir. (ö. 1224/1809)

9- *el-Efâviku bi terâcimi 'l-Buhârî ve 't-teâlik*. Eserin müellifi Abdurrahman b. Ahmed b. el-Hasan b. Ali el-Yemânî'dir. (ö. 1248/1832)

10- *Daffü 'l-miski 'd-dârî fi Şerhi Tercemeti 'l-Buhârî*. Eserin müellifi Abdülkadir b. Ahmed el-Hindî'dir. (ö. 1254/1838)

11- *Hediyyetü 'z-zemâni fi tertîbi ebvâbi 'l-Buhârî*. Eserin müellifi Abdullah b. Üde b. Abdillâh b. İsa b. Selâme el-Kaddûmî en-Nablusî'dir. (ö. 1331/1912)

12- *Hallü e'râdi 'l-Buhârî 'l-mübhemeti fi 'l-cem'i beyne 'l-hadîsi ve 't-terceme*. Müellifi Ebu Abdillâh Muhammed b. Mansur b. Hamâme el-Mağravî es-Siclamâsî.

13- *Tahrîru alâ kitâbi 'l-ilmi min sahihi 'l-imâmi 'l-Buhârî*. Eserin müellifi Abdüsseyyid Muhammed en-Neccâr'dır. (Tunus müftüsü)

14- *Hediyyetü 'l-bârî ilâ tertîbi ehâdîsi 'l-Buhârî*. Müellifi Abdurrahîm Anber'dir (Ahatlı, 2011, 40/484; Toksarı, 1987, s. 110-111; İbn Cemâa, 1984, s. 13).

Yakın dönemlerde geçmişte yazılan eserlerdeki malumatları da kapsayan daha hacimli eserler telif edilmiştir. Bunlardan birisi Hindistanlı âlim Muhammed Zekeriyâ Kandehlevî'nin (ö. 1898- 1982) “el-Ebvâb ve't-terâcim li Sahîhi'l-Buhârî” adlı eseridir. 2012 yılında Hindistan'da Takiyyüddin en-Nedvî'nin tahkikiyle basılmıştır (Kandehlevî, 2012, s. 17-108).<sup>2</sup>

### Hayatı

Eserin tanıtım ve tahliline geçmeden önce müellifin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi vermek, görüşlerini, tespitlerini ve yorumlarını sağlıklı değerlendirmek açısından faydalı olacaktır. Zira bir alimin eserini doğru tahlil etmek ve görüşlerini anlamak için doğup büyüdüğü sosyal ortam, yetiştiği ilmi çevre, eğitim aldığı kimseler ve yaptığı eğitim faaliyetlerinin bilinmesi önem arz etmektedir (Nevevî, t.y, I/18).

Tam adı Ebu Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. İbrahim b. Sa'dillâh b. Cemâa el-Kinanî el-Hamevî'dir. İslam tarihinde önemli izler bırakan Cemâa ailesinin bir ferdi olarak 4 Rebûlâhir 639'da (12 Ekim 1241) babasının ve Kinâne ailesinin yaşadığı Suriye'nin Hama şehrinde dünyaya gelmiştir (İbn-i Kesir, 1977, 4/163; Sübkî, 1964, 5/230; İbnü'l-İmâd, 1979, 6/105-106).

Künyesi Ebu Abdillâh lakabı Bedreddin'dir. Mensup olduğu aileye nispetle İbn Cemâa diye tanınmıştır (Kütübî, 1951, 1/353; İbnü'l-İmâd, 1979, 6/105; Sübkî, 1964, 5/230). İlk eğitimini babasının yanında aldı. Babası fakih, mutasavvıf, her hali ve sözünde murâkabe içinde yaşayan âbid bir insandı. Aynı zamanda yaşadığı dönemde Beyâniye tarikatının şeyhi idi (Sübkî, 1964, 7/46). İbn Cemâa Eğitim hayatı boyunca Hama, Dimeşk, Kudüs ve Kâhire'de Cemâleddin b. Mâlik (ö. 672/1273), Radiyyüddin İbnü'l-Burhân el-Vâsîtî (ö. 664/1266), Takıyyüddin b. Rezîn el-Âmirî İbnü'l-Kastallânî (ö. 680/1281), İbn Ebi'l-Yüsr (ö. 672/1273), İbn Azzun (ö. 667/1268), Reşid

<sup>2</sup> Eserde hem muhakkikin hem de müellifin mukaddimesinde Buhârî'nin bab başlıkları ve bu alanda yazılmış eserlerle ilgili geniş malumat verilmiştir.

ibn Mesleme (ö. 650/1252) gibi pek çok âlimden ders okumuştur (İbnü'l-İmâd, 1979, 6/105; Kütübî, 1951, 1/353; Sübkî, 1964, 5/230).

İbn Cemâa hoca olarak çalıştığı medreselerde çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Yetiştirdiği talebeler arasında Sinbâtî (ö. 722/1322) Zehebî (ö. 748/1348), Tâceddin es-Sübkî (ö. 771/1370), İzzeddin ibn Cemâa (v. 767/1366), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Ebû Hayyân el-Endülûsî (ö. 745/1345) ve Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi önemli âlimler yer alır (Sübkî, 1964, 5/230).

İlim tahsilini tamamlayınca medrese hocalığına ve fetva vermeye başladı. Dimeşk'te Kaymeriyye medresesinde hocalık yaparken erken yaşta fetva vermeye başladı. Fetvaları Muhyiddin en-Nevevî'ye (ö. 676/1277) arz edildiğinde o, yerinde ve isabetli bulmuştur (İbn-i Kesir, 1977, 4/163). Yetiştirdiği talebelerinden biri olan Sübkî onun zekâsına ve ilmi kişiliğine şahadet etmiştir (Sübkî, 1964, 5/230).

İbn Cemâa Kâhire, Dimeşk ve Kudüs'te kadılık görevinde bulunmuştur. Ayrıca Mısır'da kâdî'l-kudât olarak da görev yapmıştır. Maddi durumu iyi olduğu zamanlar şeyhi Takıyyüddin İbn Rezîn'in yolundan giderek kendisi için takdir edilen maaşı almamıştır (Sübkî, 1964, 5/230).

Uzun kadılık dönemi ona kaynağı tükenmeyen bir ilim, dünya hayatına dair geniş bir tecrübe, rivayet ve dirayet ilimlerinde derin bir anlayış kazandırmıştır. Hüküm verme prensipleri, fikhî hükümler, araştırma usulleri ve eğitim alanında eserler telif etmeye yönelmiştir. Yoğun çalışma gözlerini kaybetmesine ve kulaklarının zayıflamasına neden olmuştur. Bu nedenlerle kadılıktan ayrılma da ders okutmaktan ve talebe yetiştirmekten geri kalmamıştır. Vefat ettiği tarihe kadar kendisinden ilim tahsil etmek isteyenler artarak devam etmiş, 94 yaşında Kâhire'de hayatını kaybetmiş ve İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) yakınına defnedilmiştir (Süyûtî, 1967, 1/425; İbnü'l-İmâd, 1979, 6/105).

### Eserleri

İbn Cemâa'nın tefsir, fıkıh, kelam, tarih, eğitim ve siyaset alanında pek çok eseri bulunmaktadır. Biz hadis alanındaki eserlerini vermekle yetineceğiz.

1- *el-Menhelü'r-râvî fî ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*. Eser, İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*'i üzerine yapılan ilk muhtasar çalışmalardan biri olup önemli ilave, açıklama ve düzeltmeler yapılmış, bir mukaddime ile birlikte dört bölümden oluşmaktadır.

2- *el-İlâm bi-ehâdîsi'l-ahkâm*. Eserde, *Sahîhayn*'daki hüküm içeren hadisler seçilerek Şâfiî mezhebinin önde gelen kaynaklarından Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbîh* adlı eserinin sistematığına uygun bir şekilde düzenlenmiştir.

3- *Muhtasaru Sahîhi'l-Buhârî*. Bu eser *et-Tenkih min ehâdîsi Câmiî's-sahîh* ismiyle de anılmakta olup muhteva ettiği hadisler tekrarları çıkarılarak senedsiz bir şekilde fıkıh konularına göre düzenlenmiştir.

4- *Fevâidü'l-garîzetü'l-müstenbata min hadîsi Berîre*. *el-Fevâidü'l-garîze fî ehâdîsi Berîre* ismiyle de bilinen eserde, Hz. Âişe'nin Berîre adlı cariyesinin azat edilip hürriyetine kavuştuktan sonra kocasından ayrılması hadisesinin anlatıldığı hadisten 300'e yakın fikhî hükmün çıkarılabileceği ifade edilmektedir.

5- *Münâsebâtü terâcimi'l-Buhârî li-ehâdîsi'l-ebvâb*. Çalışmamızın da esasını teşkil eden eser, Buhârî'nin *Sahîh*'indeki konu başlıkları ile başlık altında zikredilen hadislerin uyumunu açıklar.

6- *Erbaûne hadîsen tûsâiyye (el-Erbaûne 't-tûsâiyyetü 'l-isnâd)*. Hz. Peygamber ile müellif arasında yer alan dokuz râvili bir senedle gelen eserdeki kırk hadis on üç şeyhten rivayet edilmiştir (Akpınar, 1999, 19/390; Halef, 1988, s. 480-481; Sandıkçı, 1991, s. 134-138).

### Münâsebâtü Terâcimi'l-Buhârî Li-Ehâdîsi'-Ebvâb'ın Tahlili

İbn Cemâa'nın hadis alanında yazdığı en önemli eserlerinden biridir. İbnü'l-Müneyyir diye bilinen Ebü'l-Abbâs Nâsirüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mansûr el-Cüzâmî el-Cerevî el-İskenderî (ö. 683/1284)'nin “*e/-Mütevârî alê Terâcimi Ebvâbi'l-Buhârî*” adlı eseri üzerine yaptığı bir ihtisar çalışmasıdır. Bu hususu eserine yazdığı mukaddimede dile getirmiştir (İbn Cemâa, 1984, s. 27). Ayşegül Eroğlu İbnü'l-Müneyyir'in el-Mütevârî'si üzerine yazdığı makalede eserin Halep'te bulunan yazmasının ilk varağında İbn Hacer el-Askalânî'nin kendi el yazısı ile düştüğü notta eserin İbnü'l-Müneyyir'in *Mütevârî*'sinin ihtisarı olduğunu belirttiğini ifade etmiştir. Buna rağmen müellifin eserinde bundan bahsetmediğini, eserin dikkatli incelenmesi durumunda İbnü'l-Müneyyir ile aynı babları ele aldığını, hatta İbnü'l-Müneyyir'in ihtilaflı hadisleri cem ettiği yorumlarını aynen iktibas ettiğini iddia etmektedir (Eroğlu, 2019, 17/1 104). Eroğlu'nun bu değerlendirmesi, İbn Cemâa'nın eserine yazdığı mukaddimesindeki ifadeleriyle çelişmektedir. Zira müellif bizzat kendisi ihtisar ettiğini belirtmiştir. Her ne kadar ihtisar çalışması olsa da müellifin görüş ve tercihlerini içermesi bakımından önem arz eder. Zira ihtisar çalışmaları bir telif olmasa da eserin yorumu konumunda olduğu için bir özgünlüğe sahiptir (Durmuş, 2020, 31/58; Erdoğan, 2016, 1/1 54-55). Eser, makalemizde kısaca *Münâsebât* şeklinde ifade edilecektir.

Buhârî'nin Sahîhinde yaklaşık 3889 (Yücel, 2016, s. 85) civarında bab başlığı bulunmakla birlikte İbnü'l-Müneyyir (ö. 683/1284) eserinde 372, İbn Cemâa ise 257 bab başlığının içerdiği hadislerle uyumunu ele almışlardır. İbn Cemâa eseri ihtisar ederken 115 bab başlığına yer vermemiştir. İbn Cemâa niçin diğer bab başlıklarını almadığına dair bir açıklama da yapmamıştır. Her iki müellifin de sadece hadisleriyle uyumu noktasında açıklamaya ihtiyaç gördükleri bab başlıklarına yer verdikleri düşünülebilir.

İbn Cemâa eserine yazdığı mukaddimede Buhârî'nin (ö. 256/870) yazdığı kitabın sıhhatinde cerh ve ta'dil imamlarının icma ettiğini ancak bazı bab başlıklarının içerdiği hadislerle alakasını kurma noktasında zorluk yaşandığına değinerek sebepleriyle ilgili şöyle demiştir:

“Bab başlıkları pek çok kimseye karışık geldi. Kimileri bunu ilim ve anlayışındaki inceliğe, kimileri de ilmindeki kusura bağladılar ki bu insafsız bir yaklaşımdır. Bazılarının da kitabını temize çekmediği için bu tür sıkıntıların meydana geldiğine dair iddiaları tamamen yanlıştır ve kabul görmemiştir. Zira o kitabını bitirdikten sonra kendisinden pek çok âlim sema yoluyla kitabı için icazet almıştır. Bazıları ise bab başlıkları ile ilgili sıkıntının nüsha farklılıklarından kaynaklandığını dile getirir ki bu da kabul olunmayan bir iddiadır” (İbn Cemâa, 1984, s. 26).

İbn Cemâa'nın ifadelerinden o dönemde bab başlıklarının hadislerle uyumunu anlama noktasında sıkıntı yaşandığı ve bu konuda dört farklı görüşün gündemde olduğu anlaşılmaktadır. İlim ve anlayışındaki inceliğe dayandırılması ile ilgili bir değerlendirme yapmayıp ilminin eksik olduğu, kitabını temize çekmediği ve nüsha farklılıklarından kaynaklandığı iddialarının yanlış olduğunu ve tarihi hakikatlerle örtüşmediğini söylemesi; kendisinin de aynı görüşte olduğuna işaret etmektedir. Eserin genelinde ortaya koyduğu görüşleri de bunu göstermektedir.

İbn Cemâa'nın eserin genelinde iki maksadı ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir. Birincisi Buhârî'nin bab başlığını koymadaki amacının ne olduğunu tespit etmek, ikincisi ise bab başlığıyla hadisin ilişkisini kurarak, hangi yönden irtibatlı olduğunu ortaya koymaktır (Kaynar, 2016, s. 16-17).

İbnü'l-Müneyyir (ö. 683/1284) eserini gerçekten geniş tutmuş, babdaki hadislerin metinlerine de yer vererek ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. Böyle olunca da eserin hacmi büyük olmuş, eserden faydalanma noktasında sıkıntı yaşanmıştır. İbn Cemâa ise bu eseri özetleyerek düzenlemiş ve ilaveler yapmıştır. Özellikle hadislerin metinlerine yer vermemiş, işaret etmekle yetinmiştir. Ancak bazen hadisin ilgili bölümünü zikrettiği de olmuştur (İbnü'l-Müneyyir, 1987, s. 48-49; İbn Cemâa, 1984, s. 28-29). İbnü'l-Müneyyir ve İbn Cemâa'nın "Din Allah, Rasûlü ve bütün mü'minler için samimi olmaktır" babını eserlerinde nasıl ele aldıkları birebir görmek, eserlerin genel karakteristiğini ortaya koymak açısından örnek olarak yeterli olacaktır. İbnü'l-Müneyyir'in eserinde ilgili bölüm şöyledir:

"Allah Teâla şöyle buyuruyor 'Allah ve Rasûlü'ne karşı samimi oldukları takdirde' (Tevbe, 9/91) babı Cerir rivayeti: 'Ben Hz. Peygamber'e namaz kılmak, zekât vermek ve her Müslümana samimi davranmak üzere biat ettim.' (Buhârî, "Büyû" 68; Müslim, "İman" 97) Bu babdaki diğer bir rivayet şöyledir: 'Cerir b. Abdillâh, Mugîre b. Şûbe'nin vefatında ayağa kalktı. Hamd ve senadan sonra sözlerini şöyle sürdürdü: Emîriniz gelinceye kadar size şerîki olmayan tek bir Allah'tan sakınmayı, vakârı ve sekîneyi tavsiye ediyorum. O da şimdi geliyor. Sonra emîriniz için af dileyin. Zira o, affı seviyor dedi. Bütün bunlardan sonra devamında şunları söyledi: Ben Hz. Peygamber'in yanına vararak, 'İslam üzere sana biat ediyorum' dedim. Bunun üzerine Rasûlullah da bana, 'Bütün Müslümanlara samimi davranmak' şartını ileri sürdü. Allah'a and olsun ki ben bugün sizlere karşı gerçekten samimi davranıyorum dedi sonra istiğfar etti ve oturdu.' (Buhârî, "İman" 42). Fakih şöyle dedi: Hadis bab başlığındaki ifadeleriyle geldi. Fakat Buhârî eserine senedli bir şekilde bu hadisi almadı. Getirdiği hadisin içerisinden mana olarak aldı. Hadisin bab başlığı ile mutabakatına gelince Rasûlullah onların biatını İslam ve samimi davranmak üzerine aldı. Bu da samimi davranmanın Mürcie'nin aksine İslam'dan sonra değer verilen bir husus olduğunu gösterir. Zira onlara göre önemli olan Müslüman olmaktır. İşlenen hiçbir günah ona zarar vermez. Şârihin<sup>3</sup> zannı İslam'ın sadece tevhitte ibaret olduğunu, amellerin bunun içerisine girmediğini iddia edenler- ki bunlar Kaderiyyedir- cevap vermek olduğu doğrultusundadır. Ancak gerçekte böyle değildir. Çünkü Cerir b. Abdillâh biat ettiğinde "ve samimi olmak üzere" demiştir. Şayet ameller içine girmeseydi böyle bir şey demezdi. En doğrusunu Allah bilir." (İbnü'l-Müneyyir, 1987, s. 56-57).

İbn Cemâa'nın eserinde aynı bölüm şöyledir:

"Bab başlığının lafzı Müslim'in rivayet ettiği sahih bir hadiste geçmektedir. Ancak Buhârî bu babda onu zikretmemiştir. Zikretse daha iyi olabilirdi. Burada Buhârî'nin muradı sadece tasdik yeterli gören Mürcie'nin görüşünü reddetmektir. Ancak sadece tasdik yeterli değildir; ameller de gerekir. Şayet mücerred tasdik yeterli olsaydı biatında her müslümana

<sup>3</sup> İbnü'l-Müneyyir'in Fakih ve Şârih ile kimleri kastettiğine dair bir bilgi bulamadık.

karşı samimi olma şartına ihtiyaç olmazdı. Biatında bu şart koşulduğuna göre dinde itibar edilen bir husus olduğuna işaret vardır. Başlığın lafzıyla gelen hadis bunu desteklemektedir” (İbn Cemâa, 1984, s. 34).

Birebir alıntı yapılarak verilen örnekte de görüldüğü üzere İbnü'l-Müneyyir hadisin tam metnine yer vererek tafsilatlı açıklamalarda bulunmuştur. İbn Cemaâ ise hadisin metnine yer vermeden, niçin bu başlık altında geldiğini özetlemiştir. Sadece özetlemekle kalmamış, “Bab başlığının lafzı Müslim’in rivayet ettiği sahih bir hadiste geçmektedir. Ancak Buhârî bu babda onu zikretmemiştir. Zikretse daha iyi olabilirdi” tespit ve önerisiyle ihtisar ettiği esere kendi görüş ve değerlendirmelerini de ilave etmiştir. Bu örnek, İbn Hacer’in (ö. 852/1449) “İbn Cemâa onu özetlemiş ve bazı şeyler ilave etmiştir.” (İbn Hacer, 2001, s. 14) tespitinin doğruluğunu ve ihtisar da olsa müellifin kendi görüşlerini ilave etmesi sebebiyle ilmi kıymete haiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Buhârî'nin bab başlıkları ile babda yer alan hadisler arasındaki uyum ve bab başlıklarının hükmünü hadislere dayandırmada izlediği metot yazıldığı dönemden günümüze kadar araştırma ve tartışma konusu olmuştur. İbn Cemâa Buhârî'nin bab başlıklarının hükmünü hadislere dayandırmada üç farklı yöntem kullandığı kanaatindedir. Bu tespitlerini şöyle ifade etmiştir:

“Buhârî bazen bab başlığının hükmünü içermesinden dolayı hadisi özet olarak getirir. Mescidde şiir okuma’ babındaki Ebu Seleme hadisi<sup>4</sup> gibi. Buhârî'nin getirdiği hadiste açıkça mescid ismi geçmemektedir. Ancak onu başka bir rivayette açıkça zikrederek getirmiştir. Burada hadise işaret etmekle yetinmiştir. Bazen de Buhârî bab başlığının hükmünü, hadisin hükmünden önemli görmüştür. ‘Tavafta durduğu zaman’ babındaki İbn Ömer hadisi<sup>5</sup> gibi. Çünkü Peygamberimiz tavafla namazı peş peşe yapmıştır. Farklı türde ibadet olmasına rağmen arasını ayırmamıştır. Zira tavafin şavtları arası durarak ayrılmaz. Bazen de zikredilen hadisten bab başlığının hükmü ancak gizli bir üslup ve ince bir anlayışla anlaşılabilir. Amellerin imandan olduğuna dair Hz. Aişe’nin ‘dinin Allah’a en sevimli olanı sahibinin devamlı olarak yaptığıdır.’ (Buhârî, İman 32) hadisi gibi. Dinin kendi içerisinde daha sevimlisinin olması düşünülemez. Dinin daha sevimli olması ancak ameller itibarıyla. Hadisin metninden ilk bakışta bu hükmü çıkarmak biraz zordur. Buhârî'nin üstünlüğü belki de buradan kaynaklanmaktadır” (İbn Cemâa, 1984, s. 26).

İbn Cemâa bab başlığı ile hadislerin münasebetini izah ederken özellikle itikadî alandaki tartışmalarla ilgili Buhârî'nin savunduğu görüşü ortaya koyarak hangi mezhebe cevap vermek için bu bab başlığını oluşturduğu ile ilgili tespitlerde bulunmuştur. Mesela “mü'minin amelinin yok olmasından korkması” babındaki İbni Mes'ûd<sup>6</sup> ve Ubâde<sup>7</sup> hadislerini işlenen günahların mü'mine zarar vermeyeceğini savunan Mürcie mezhebine cevap olarak

<sup>4</sup> Ebu Seleme b. Abdurrahman şöyle demiştir: Ebu Hureyre'ye Hassan b. Sabit: "Allah adına söyle! Rasûlullah: "Ey Hassan! Rasûlullah adına onlara sen karşılık ver. Allah'ım Ruhul-Kudûs ile Onu destekle" dediğini sen duymadın mı?" sorusuna, Ebu Hureyre: "Evet, duydum" dedi. (Buhârî, “Edeb”, 91.)

<sup>5</sup> Biz İbn Ömer’e umrede Kabe’yi tavaf edip Safa ile Merve arasında sa’y yapmadan hanımıyla birlikte olmaya giden kişinin durumu hakkında sorduk. İbn Ömer “Rasulullah Ka’be’ye gelerek yedi defa tavaf etti. Makam-ı İbrahim’de iki rekât namaz kıldı. Safa ile Merve arasında yedi defa sa’y yaptı. Rasûlullah sizler için üsve-i hasenedir” dedi. (Buhârî, Hac 80.)

<sup>6</sup> Müslüman’a sövmek fasıklık, onu öldürmek küfürdür. (Buhârî, “İman” 37)

<sup>7</sup> Rasûlullah Kadir Gecesi'ni bize bildirmek üzere mescide yanımıza gelmişti. O sırada mescidde iki kişi tartışıyordu. Rasûlullah tartışan kimselerle meşgul oldu ve ardından bize şöyle dedi: “Size Kadir Gecesi'ni bildirecektim, ancak bunların tartışması nedeniyle hangi gece olduğu bana unutturuldu. Belki de bu durum sizler için daha hayırlı olmuştur. En iyisi Kadir Gecesi'ni siz (Ramazan'ın son) dokuz, yedi ve beşinci gecelerinde arayınız.” (Buhârî, “Leyletü'l-Kadr” 5)

getirdiğini ifade etmiştir (İbn Cemâa, 1984, s. 33-34). “Din nasihattir” babında da iman için sadece tasdik etmenin yeterli olduğunu iddia eden Mürcie’ye cevap niteliği taşıdığını belirtmiştir. (İbn Cemâa, 1984, s. 34). Aynı şekilde “Üzüm ve diğerlerinden içki yapmak” babında Buhârî’nin maksadının sadece üzümden yapılan içkiye haram deyip diğerlerinden yapılanları sarhoş etmeyecek miktarını haram görmeyen Küfeliler’in görüşünü reddetmek olduğunu belirtir (İbn Cemâa, 1984, s. 108). “Duanız imanınızdır.” babında bunun “Duanız olmasaydı Rabbim size niye değer versin ki” (Furkan, 25/77) ayetiyle alakalı İbn Abbas’ın sözü olduğunu, “Dua ibadetlerin en faziletlisidir” hadisinde geçtiği şekliyle duanın da namaz, hac, oruç gibi bir ibadet olduğunu belirtir (İbn Cemâa, 1984, 30). Ayrıca İbn Cemâa “din kolaylıktır”, “(Kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi) Kişinin Müslümanlığı’nın güzelliğindendir”, “dinin Allaha en sevimlisi” ve “İmanın artması ve eksilmesi” bablarında yaptığı açıklamalarında Buhârî’nin bu bab başlıklarını koyarken imanın söz ve amelden teşekkül ettiğini ispatlamaya çalıştığını ifade etmiştir (İbn Cemâa, 1984, s. 30-32). Bu açıklamalar, Buhârî’nin hadislerden istinbat ettiği görüşlerini ortaya koyduğu gibi; zamanında cereyan eden iman-amel eksenli tartışmalara kayıtsız kalmadığını da göstermektedir. Aynı zamanda Buhârî’nin eserini özellikle de bab başlıklarını yazarken içinde yaşadığı dönemdeki siyasi, itikâdî ve fikhî konulardaki tartışmaları dikkate aldığı, hatta bab başlıklarını bunlara cevap niteliği taşıyacak şekilde teşkil ettiği yönündeki iddiaları desteklemektedir (Özpınar, 2013, s. 468).

İbn Cemâa hadislerin bab başlığı ile ilgisini ortaya koymaya çalışırken Buhârî’nin tercih ettiği ve bab başlığına yansıttığı fikhî görüşü ile mezheplerin görüşleri arasında kıyaslamalar da yapmıştır. Mesela “zenginlerden alınan sadakanın fakirlere yaşadıkları yerde verilmesi” babında bir belde de alınan zekâtın başka beldelerdeki fakirlere dağıtılıp dağıtılamayacağı ile ilgili meselede “yaşadıkları (bulundukları) yerlerde” ifadesiyle başka beldelerdeki fakirlere dağıtılabileceği görüşünü tercih ettiğini, bunun da Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve mam Şâfiî’nin (ö. 204/820) görüşlerinin hilafına olduğunu belirtir (İbn Cemâa, 1984, s. 57).

Başka bir yerde “bir zimmî veya başkası açık bir şekilde olmaksızın Hz. Peygamber’e söverek ta’riz ettiği zaman, “ölüm senin üzerine olsun” denmesi” babında özellikle Hz. Peygamber’e Yahudilerin söz oyunları ile hakaretlerine dair hadisler zikredilmiştir. İbn Cemâa’ya göre bu başlık altında zikredilen hadisler, Buhârî’nin bu konuda “ta’zir cezası verilir öldürülmez” şeklindeki Ebû Hanife’nin görüşünü desteklediğini gösterir. Çünkü zikredilen hadislerde Hz. Peygamber onları cezalandırmayarak affetmiştir. Eğer öldürülmeleri vacip olsaydı onları affetmez, cezalandırırdı (İbn Cemâa, 1984, s. 129-130).

Bu konudaki bir başka örnek de şöyledir: “Namaz kılana ‘öne geç, bekle’ denildiğinde beklemesinde bir beis yoktur” babında “İnsanlar Hz. Peygamber ile birlikte namazı eda ederken elbiselerinin küçük olması sebebiyle boyunlarına doluyorlardı. Kadınlara hitaben: ‘Erkeklerden önce onlar oturmadan başlarınızı kaldırmayın’ denildi.” (Buhârî, “Salât” 5, “Sıfatu’s-Salât” 52) hadisini zikrederek Buhârî ince bir zekâ ve kavrayış örneği göstermiştir. O’na göre namaz kılan kimseye namazda iken seslenmek caizdir. Hatta imamın bile namaza yeni gelenin yetişmesi için hafif rukûda beklemesinde bir sakınca yoktur. Şâfiî mezhebinde de tercih edilen görüş budur (İbn Cemâa, 1984, s. 54-55; 67-68).

İbn Cemâa bab başlığı altındaki tüm hadislerin başlıkla ilgisini kurmaya çalışmıştır. “Sabah namazını cemaatle kılmanın fazileti” babında geçen üç hadisten Ebû Hureyre, “Sizden birinizin cemaatle kıldığı namaz tek başına kıldığından 25 kat daha fazla sevaptır. Gündüz ve gece melekleri sabah namazında bir araya gelir. Sonra Ebu Hureyre dilerseniz, ‘muakkak ki sabah namazı şahitli bir namazdır’ ayetini okuyun dedi.” (Buhârî, “Salât” 87, “Ezan” 30, 31, 36) hadisinin başlıkla uygun olduğunu, ancak Ebu’d-Derdâ’nın “Vallahi ben Muhammed

ümmetinden onların cemaatle namaz kılmaları müstesna (kusursuz yaptıkları başka) bir şey tanımıyorum” (Buhârî, “Ezân” 31) hadisi ve Ebû Musa'nın “İnsanların namazla ilgili en çok sevap kazananı mesafelerine göre en uzak yerden namaza yürüyerek gelenleridir.” (Buhârî, “Ezân” 31; Müslim, “Mesâcid” 277; Ebû Dâvûd, “Salât” 48; İbn Mâce, “Mesâcid” 15) hadisinin sadece cemaatle namaz kılmak ve uzak yerlerden namaza gelenlerin daha fazla sevap olmasıyla alakalı olduğundan sabah namazı ile ilgili bir babta niçin getirildiğini izah etmeye çalışmıştır. O'na göre cemaatle namaz ve uzaktan yürüyerek gelmek sıkıntılı olduğu için sevabı da çoktur. Burada sıkıntı uzaktan gelmek ve cemaatle namaz kılmak ile kayıtlanmıştır. Sabahleyin cemaate gitmek ve uzaktan yürüyerek gelmek en zahmetli ve sevabı en çok olanıdır (İbn Cemâa, 1984, s. 48-49; 75). Bu durum, müellifin Buhârî'nin koyduğu bab başlığı ve seçtiği hadislerin başlıkla uyumuna dair genel bir kabulünün olduğunu göstermesi açısından da önem arz etmektedir. Eserin genelinde bu tür örneklerle sıkça rastlamak mümkündür.

İbn Cemâa hadislerin bab başlığıyla ilgisini farklı yaklaşımlarla ortaya koyduğu da olmuştur. Bu da konunun farklı açılardan mülâhaza edilip ele alınmasına imkân sağlamıştır. Mesela “durgun suya bevletmek” babında zikredilen “Durgun suya sakın ha sizlerden biri bevletmesin. İhtimaldir ki az sonra o sudan gusledebilir.” (Buhârî, “Vudû” 68; Müslim, “Tahâre” 94-96) hadisinin baş tarafında yine Ebû Hureyre'den “Bizler, en sonra gelmişleriz (son ümmetiz), kıyamet gününde en başa geçecek onlarız” (Buhârî, “Ehâdisü'l-Enbiya” 54; Müslim, “Cum'a” 19) hadisini koymasının İbn Cemâa'ya göre iki farklı izahı olabilir. Ya Buhârî diğer hadis imamlarının yaptığı gibi hadisin içerisindeki bir bölümü delil getirmek için hadisin tamamını zikretmiş olabilir. Ya da Hemmâm b. Münebbih'in (ö. 132/750) âdetine uymuştur. Zira O Ebû Hureyre'den ne zaman bir hadis rivayet etse, “Bizler, en sonra gelmişleriz (son ümmetiz), kıyamet gününde en başa geçecek onlarız” hadisini muhakkak zikreder, arkasından konuyla alakalı rivayetine yer verirdi (İbn Cemâa, 1984, s. 41-42; 51; 82; 127).

İbn Cemâa bab-hadis uyumunu izah ederken farazî sorular sorarak onlara cevap verip akla gelmesi muhtemel soruları da cevaplamaya çalışmıştır. Mesela; “mü'minin kendi nefsinin (ayıbını) örtmesi” babında zikredilen hadisler Allah'ın mü'minin ayıbını örtmesi ile alakalı iken niçin böyle bir başlık konulmuştur? diye bir soru akla gelebilir. Şöyle cevap verilebilir: İnsan kendi ayıbını örttüğünde aslında Allah örtmüş demektir. Zira Allah onu örtmeye muvaffak kılmıştır. Başka bir deyişle de her şeyi yaratan Allah onun örtme fiilini de yaratmıştır (İbn Cemâa, 1984, s. 117; 132).

İbn Cemâa, Buhârî'nin eserini telif ederken bağlı kaldığı prensiplere de değinerek bab-hadis uyumuna dair bazı değerlendirmelerini bunlara dayandırmıştır. Mesela; “kucaklaşma (muânaka) ve kişinin nasıl sabahladın demesi” babında zikredilen, “Hz. Ali Rasûllah'ın vefatına sebep olan hastalığa yakalandığı zaman yanından dışarı çıktı. İnsanlar, ‘Ey Ebu'l-Hasan, Rasûllah sabahladığında durumu nasıldı?’ dediler. Hz. Ali ‘Elhamdülillah sabahleyin durumu iyiydi.’ dedi. Amcası Abbas Hz. Ali'nin elini tutup ‘Bana hastalığının akibeti ile ilgili görüşünü bildir. Allah’a yemin olsun sen, üç günden sonra başkasının kulu olacaksın. Allah’a yemin olsun Rasûllah'ın bu hastalığı sebebiyle yakında vefat edeceğini düşünüyorum. Zira ben Abdülmuttalib Oğulları'nın ölüm anındaki yüz ifadelerini biliyorum. Bu sebeple Rasûllah'a bizi götür de kendisinden sonra başımıza kimin geçeceğini ona soralım. Eğer bu vazife bizde olacaksa, bunu öğrenmiş oluruz. Eğer başkasında olacaksa, konuşalım da bizleri ona vasiyyet etsin.’ dedi. Bu sözler üzerine Hz. Ali, ‘Allah’a yemin olsun ki, eğer Rasûllah'a bunu sorduğumuzda hilâfeti bize vermezse, insanlar artık bundan sonra hiçbir zaman hilafeti bize vermezler. Allah’a yemin olsun, ben bu soruyu Rasûllah'a asla soramam.’ dedi.” (Buhârî, “Meğâzî” 64) hadisiyle ilgili olarak başlıkta kucaklaşma geçmesine rağmen kucaklaşma ile ilgili bir hadise yer verilmediğini belirterek Buhârî'nin kucaklaşma ile ilgili

hadisi, “çarşıda Hz. Peygamber’in Hz. Hasan’la kucaklaşması” babında getirdiği bilgisini verir. O’na göre Buhârî senedi ve lafızları farklı olmadıkça hadisleri tekrar etmez. Muânaka hadisini aynı senedle kitabında başka bir yerde kullanmamıştır. Bu hadis farklı bir senedle elinde bulunmadığından diğer baba koymayı elzem görmüş burada tekrar zikretmemiştir (İbn Cemâa, 1984, s. 122; 135). Ayrıca “harpte yalan söylemek” babında da Buhârî’nin bazı hadislerin sadece başlıkla ilgili bölümünü zikredip kalan kısmını bıraktığına dair bir prensibinden bahsetmiştir (İbn Cemâa, 1984, s. 90).

İbn Cemâa’nın eserinin sonunda Buhârî’nin eserinin başlangıç ve bitiş babları arasındaki uyum ile ilgili yaptığı yorum hem Buhârî’nin eserini te’lif ederken ne kadar ince düşündüğünü göstermesi hem de İbn Cemâa’nın eseri çok dikkatli bir şekilde tetkik ve mütalaa ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. O’na göre Buhârî “Allah’ın kıyamet günü için biz adalet terazilerini kurarız” sözüyle ilgili babında “lisanda hafif mizanda ağır Rahman’a sevimli gelen iki kelime vardır: Sübhânallahi ve bihamdihi ve sübhânallahi’l-azîm” (Buhârî, Deavât 65) hadisini getirerek sözlerinde ameller gibi mizanda tartılacağını ortaya koymuştur. Bunun yanında Buhârî eserine ihlâsı kastederek “ameller niyetlere göredir.” (Buhârî, “Bed’ü’l-vahy” 1, “Îmân” 41, “Nikâh” 5, “Menâkıbu’l-ensâr” 45, “İtk” 6, “Eymân” 23, “Hiyel” 1; Müslim, “Îmâret” 155) hadisiyle başlamış tesbih hadisiyle sonlandırmıştır. Zira O, kitabını bir ilim meclisine benzeterek meclise ihlas ve samimiyetle başlanması, tesbih ve hamd ile bitirilmesi gerektiğine işaret etmiştir. (İbn Cemâa, 1984, s. 90).

### Sonuç

Buhârî’nin sahih hadisleri toplamak amacıyla yazdığı eseri hem zamanın otoriteleri tarafından hem de günümüze kadar ümmetin geneli tarafından kabul görmüş, itibar ve otorite kazanmıştır. Bu nedenle üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışma alanlarından biri de eserine koyduğu bab başlıkları olmuştur. Buhârî bab başlıklarını koyarken hadislerden çıkarılabilecek hükümlerle ilgili tercihlerini de bir şekilde başlıkta ifade etmiştir. Bir başka ifadeyle itikadi ve fıkhi görüşlerini bab başlıklarıyla ortaya koymuştur. O dönemde yaşanan itikadi, fıkhi ve siyasi tartışmalarla ilgili görüş ve tercihlerini bu şekilde ifade ettiği düşüncesiyle hem görüşlerini tespit etmek hem de babda yer verdiği hadislerin babla ilgisini ortaya koymak amacıyla özel çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Bu alanda yazılmış eserlerden biri de İbnü’l-Müneyyirin yazdığı *el-Mütevâri alâ Terâcimi Ebvâbi’l-Buhârî* adlı eserine İbn Cemâa’nın yaptığı ihtisar çalışması olmuştur. İbn Cemâa’nın yazdığı eseri bir ihtisar çalışması da olsa yaptığı düzenleme ve ilavelerle Buhârî’nin bab başlıklarıyla ilgili yazılan eserler arasında önemli yer teşkil etmiştir. Çünkü ihtisar çalışmaları bir telif olmasa da eserin yorumu konumunda olduğu için bir özgünlüğe sahiptir. Bunun yanında kronolojik sıralamada alanında ilk yazılan eserlerden olmasıyla da dikkati çekmektedir. İbn Hacer’in eserle ilgili İbnü’l-Müneyyir’in eserini özetleyip bazı şeyler ilave ettiğini söylemesi ve eserinde alıntılar yapması eserin kıymetine dair önemli bir delildir.

Buhârî’nin eserindeki bab başlıkları ve hadislerle uyumu ile ilgili müstakil eserlerin yazılmasının eserin anlaşılması ve yorumlanması sürecinde karşılaşılan bir ihtiyaçtan kaynaklandığı aşikârdır. İbn Cemâa’nın bu ihtiyacı karşılamak için yazılmış oldukça da tafsilatlı bir eseri ihtisar etmesi hem bu sıkıntıyı gidermek hem de İbnü’l-Müneyyir’in eserinden kolayca istifade edilmesi amacına yönelik olduğunu düşünüyoruz. Eserinde buna dair bir bilgiye yer verilmemişse de pek çok medresede hocalık yapması nedeniyle ilmi çevrelerden veya öğrencilerinden böyle bir talep gelmiş olma ihtimali de söz konusu olabilir.

İbn Cemâa mukaddimesinde de ifade ettiği gibi Buhârî’nin bab başlıkları ve bablara yerleştirdiği hadislerle ilgili genel bir kabulü ve beğenisi söz konusudur. Bablara yerleştirilen hadislerin uyumunu ispat etmek için ortaya

koyduğu çabası, bunun en açık göstergesidir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla tek bir yerde eleştiri getirmiştir. “Din Allah, Rasûlü ve bütün mü'minler için samimi olmaktır” babında başlıkta mana ile zikredilen hadisin Müslim tarafından tahrir edildiğini belirterek Buhârî'nin hadisi eserine alması gerektiğini söylemiştir.

Eser muhtasar olması nedeniyle özet bilgilere ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Ancak eser okunurken muhakkak bir yanda da Buhârî'nin *Sahih*'inin bulundurulması gerekir. Zira müellif her babı ele almadığı gibi babdaki hadislere de yer vermemiştir. Hadislere sahabe ravileri ile atıfta bulunduğu için hadisin tamamının görülmesi yorumların anlaşılması açısından önemlidir.

### Kaynakça | References

- Ahatlı, E. (2011). “*Terceme*”. TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi 40. s. 483-484.
- Akpınar, C. (1999). “*İbn Cemâa*” TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 19 s. 388-392.
- Çakan, İ. L. (1996) *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Erdoğan, T. (2016). Hadis Usûlü Literatüründe Yerleşik Bir Kabulün Tenkidi: Bir İhtisâr Örneği Olarak İbn Hacer'in Nuhbetü'l-Fiker'i. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1 (1) s. 49-59.
- Eroğlu, A. (2019). Buhârî'nin El-Câmi'U's-Sahîh'indeki Bab Başlıkları Üzerine Yapılan Çalışmalar ve İbnü'l-Müneyyir'in el-Mütevârî'si. *Hadis Tetkikleri Dergisi*. 17 (3). s. 101-123.
- Halef, A. (1998) *el-Kâdî Bedrüddîn İbn Cemâa: Hayâtühü ve Âsâruh*. Mısır: Câmiatü'd-dirâseti'l-islamiyye.
- İbn Cemâa, B. (1984). *Münâsebâtü terâcimi'l-Buhârî li-ehâdîsi'-l-ebvâb*, tahkik: Muhammed İshak Muhammed es-Selefi. Bombay: ed-Dâru's-selefiyye.
- İbn Hacer, A. (2001) (Hedyü's-sârî *mukaddimetü Fethu'l-bârî*, tahkik: Abdükâdir Şeybe, Riyad: Suud kralı Abdülaziz tarafından bastırılmıştır.
- İbn Kesir, İ. (1977). *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbnü'l-İmâd, A. (1979). *Şezerâtü 'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. Beyrut: Dâru İbni Kesîr
- İbnü'l-Müneyyir, A. (1987). *El-Mütevârî alê terâcimi ebvâbi'l-Buhârî*, tahkik: Salahattin Makbul Ahmed, Kuveyt: mektebetü'l-maalâ.
- Kandehlevî, M. Z. (2012). *el-Ebvâb ve 't-terâcim li Sahîhi'l-Buhârî*. Hindistan: Dâru'l-Beşâiri'l-İslam,
- Kaynar, E. (2016) *Buhârî'nin Bab Başlıklarıyla İlgili Çalışmalar ve Bab Başlıklarındaki Kendi İfadelerinin Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul.
- Koçyiğit, T. (1998). *Hadis Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kütübî, M. (1951). *Fevâtü'l-vefeyât*. Tahkik: İhsan Abbas. Kahire: Dâru Sâdır.
- Nevevî, M. T.y. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye,
- Özpınar Ö. (2013) *Hadis edebiyatının oluşumu*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Sancaklı, S. (2019). Ayet Hadis Bütünlüğü Açısından Buhârî'nin el-Câmi'u's-Sahîh'inin Bâb Başlıklarının Analizi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7 (2). s. 19-39.
- Sandıkçı. K. (1991) *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

- Sezgin, F. (1956). *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Sübkî, A. (1964). *Tabakâtü's-Şafiyye*. Tahkik: Abdülfettâh Muhammed el-Hılû ve Mahmud Muhammed et-Tanâhî. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Süyûtî, C. (1967). *Husnü'l-muhâdara fî târihi misrin ve'l-kâhira*, Kahire.
- Toksarı, A. (1987) Sahihu'l-Buhârî'nin Bab Başlıklarının Özellikleri ve Değeri, *Buhârî Tebliğleri Kongresi*. Kayseri. s. 109-132.
- Yücel, A. (2016). *Hadis Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

### Structured Abstract

The interpretation of the Qur'an, the Sunnah (which is the form that has been brought to life), and the Hadiths (which are the verbal expressions of the Qur'an) are always the center of attention of Muslims as the second main source of Islam. In the formation of this interest, the Qur'an's order of obedience to the Prophet, adherence and non-opposition to the Prophet, and encouraging his companions to memorize the words of the Prophet and to transfer them to others played an important role. For this reason, the narration, determination, compilation, and classification of the Hadiths were emphasized in the studies of the Hadiths. Consequently, a wide range of Hadith literature was formed. The political, religious, and Fiqh debates during the classification period, which started in the second century of the Hijri (the Islamic calendar) and experienced its golden age in the third century, played an important role in the formation of the Hadith books written in this period. The work of El-Câmiu's-Sahih, performed by Bukhârî (d. 194/259) to collect authentic Hadiths and find solutions for the problems experienced in such a period, gained the appreciation and acceptance of the Ummah until today. It is an undeniable fact that Bukhârî's acceptance of authority in the science of the Hadith and the prestige of his work played an important role in the authenticity of the Hadiths as well as the chapter subtopics that he put with a fine thought and deep understanding. Accordingly, many works were performed to understand the Hadiths in his work, as well as to determine the Fiqh views in the chapters and to reveal the Bab-Hadith harmony.

Münâsebâtü terâcimi'l-Buhârî li-ehâdîsi'l, which is İbn Cemâa's compilation study on Ibn al-Munayyir's work titled El-Mütevârî alê terâcimi ebvâbi'l-Buhârî, which is the oldest work that has survived to the present day. His work called -ebvâb is one of them. Even though the work written by Ibn Cemaa is a work of ihtisar (which can be translated as a summary), it has an important place among the works written on Bukhari's bab headings (which can be translated as chapter sub-topics ) with its arrangements and additions. Because even though the works are not copyrighted, they have an originality as they are the interpretation of the work. In addition, it draws attention as it is one of the first works written in its field in chronological order. Ibn Hacer's statement that he summarized Ibn al-Munayyir's work and added some things and made quotations in his work is an important evidence of the value of the work. It is obvious that writing independent works about the chapter subtopics in Bukhari's work and their harmony with the hadiths arises from a need encountered in the process of understanding and interpreting the work. We think that Ibn Cemaa's compilation of a very detailed work written to meet this need is for the purpose of both eliminating this problem and making it easy to benefit from Ibn al-Munayyir's work. Because Ibn al-Munayyir made detailed explanations by including hadith texts in his work, thus the volume of the work increased and problems were experienced in terms of benefiting from the work. It is also possible that such a request came from the scientific circles or his students because he was a teacher in the madrasah. As Ibn Cemaa stated in his introduction, there is a general acceptance and appreciation of Bukhari regarding the chapter subtopics and the hadiths he placed in the chapters. His effort to prove the harmony of the hadiths in the Chapters is the clearest indication of this.

When we look at the overall work, it can be seen that Ibn Cemaa tried to uncover two matters. The first is to determine what Bukhari's purpose was in giving the chapter sub-topics . The second is to establish the relationship between the chapter sub-topics and the hadith and to reveal in what way they are related. Although there are approximately 3889 chapter subtopics in Bukhari's work, Ibn al-Munayyir included 372 chapter subtopics in his work, and İbn Cemâa included 257 chapter subtopics . Ibn Cemâa did not include the 115 chapter subtopics of the work he concentrated on in his work. He did not make an explanation as to why he did not include all the chapter subtopics in Ibn al-Munayyir's work. It can be thought that both authors only included chapter subtopics that they deemed necessary to explain in terms of their compatibility with their hadiths. In his introduction to his work, Ibn Cemâa said that hadith scholars agreed on the authenticity of the book written by Bukhari, but that there was a problem in establishing the relevance of some chapter subtopics to the hadiths they contained. He criticized the fact that some attributed this problem to their lack of knowledge, some attributed their work to a lack of clarity, and some attributed it to differences in copies, and he did not find it correct. According to Ibn Cemâa, the problem in question should not be a matter of criticism but rather a matter of appreciation. This is an indication that Bukhari has a sharp intelligence and deep scientific understanding. While explaining the compatibility of the chapter subtopics with the hadiths, he tried to reveal Bukhari's opinion regarding the discussions in the field of belief. He also made determinations as to which sect he did this to respond to. This situation is important in that it supports the view that Bukhari was not indifferent to the theological debates of his time and that he arranged the chapter subtopics in response to these debates. After presenting Bukhari's fiqh view in the chapter subtopics , he made evaluations by comparing it with the views of the sects. He stated which sect he agreed with and which sect he disagreed with. Ibn Cemaa tried to reveal the relevance of the hadiths to the chapter sub-topics with different approaches. This enabled the subject to be evaluated and discussed from different perspectives and to find answers that the reader could be convinced of. In addition, he brainstormed in a sense by asking questions that might come to mind while explaining the harmony between bab and hadith. Thus, it provides answers to questions that are likely to occupy the reader's mind. Ibn Cemaa also touched upon the principles that Bukhari adhered to while compiling his work and based some of his evaluations on the harmony of bab-hadith on these. Bukhari's determination that he does not repeat hadiths unless their chain and words are different is one of these principles. Since the work is concise, it makes it easier to access summary information. However, for a better understanding of the subject, Bukhari's work should be present while reading the work. Because the texts of the hadiths are not included in the work, only the narrators of the companions are referred to.